

Anton Korošec in slovensko-hrvaška nasprotja v Prekmurju

Katja PERŠAK

Sv. Jurij ob Ščavnici

UDK 32 Korošec, A:94(497.1=163.6:=163.42)*192"
Izvirni znanstveni članek (prejeto 25. marca 2009)

Članek predstavlja odnos med najpomembnejšim slovenskim politikom medvojnega obdobja in slovensko pokrajino, ki je bila Kraljevini SHS priključena šele leta 1919. Korošec in Slovenska ljudska stranka sta tudi na obravnavanem ozemlju širila svoj politični vpliv. Ustanovljena je bila Slovenska kmečka zveza za Prekmurje, katere predsednik Jožef Klekl je bil narodni poslanec v beograjski skupščini. Korošec in poslanci SLS so se zavzemali za reševanje nastalih težav v Prekmurju, za njegov razvoj in tesnejše povezovanje s Slovenijo. Prispevek natančneje opredeljuje slovensko-hrvaška nasprotja v omenjeni pokrajini, ki so bila posledica Radičeve politične agitacije. Analiza razmerja temelji na obstoječi literaturi in zbranih člankih iz časnikov Slovenec, Straža in Novine.

Slovensko politično prizorišče je v obdobju od preloma 19. stoletja do 2. svetovne vojne zaznamovala Slovenska ljudska stranka. V medvojnem obdobju je z dr. Antonom Korošcem na čelu popeljala Slovence v okvir jugoslovanske države. Prvak stranke političnega katolicizma si je s svojim programom pridobil široko podporo med prebivalci Slovenije, tudi med Prekmurci. Po prvi svetovni vojni, ko se je na novo oblikoval politični zemljevid Evrope, sta k priključitvi Prekmurja pripomogli politična volja vrhov jugoslovanske oblasti in uspešno delovanje jugoslovanske diplomatske delegacije na mirovni konferenci.

Prekmurje je bilo v preteklosti imenovano Slovenska krajina. Etnografsko ime je prevod madžarskega toponima *Tótság* (*Tot* pomeni Slovan). Slovenci med Muro in Rabo so spadali pod Zalsko in deloma Železno županijo in niso bili nikoli politična celota. Geografsko poimenovanje Prekmurje so uvedli štajerski slovstveniki po zgledu Medmurja (ozemlje med Dravo in Muro). Tudi sami štajerski obmejni prebivalci so od nekdanj tako imenovali prebivalce na drugi strani Mure.¹ Po Czoernigovem jezikovnem štetju za ogrske dežele iz leta 1850/51 se je za Slovence opredelilo 53.849 ljudi, kar je predstavljalo 0,42% prebivalstva ogrskega dela države. Kasnejši ogrski štetji 1900 in 1910 Slovencev nista več upoštevali kot posebne etnične skupine, ampak sta jih uvrščali v kategorijo »drugi«. Leta 1880 je bilo na Ogrskem naštetih 63.261 Slovencev, leta 1890 pa 70.912.² S tovrstno statistiko so ogrske oblasti hotele zma-

¹ *Naše Prekmurje, Zbrane razprave in članki*, ur. Viktor Vrtnjak, Murska Sobota, 1999, 200-201.

² Fran ZWITTER, *Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji*, Ljubljana, 1962, 216-219, 226.

njšati pomen slovenske etnične manjšine. Povrh so zadnja leta pred prvo svetovno vojno pomadžarile vsa krajevna imena in skušale izbrisati sledi slovenske narodnosti. Pri tem so izkoriščale še politično motivirano vendsko teorijo, ki so jo posebej poudarjale od srede 19. stoletja naprej. Po tej teoriji naj bi bili Slovenci na Ogrskem posebna etnija s posebnim »starim slovanskim jezikom«, ki ni eno od slovenskih narečij. Do poimenovanja Vendi je prišlo s prenosom nemško-latinskega imena za prebivalce med Rabo in Muro pred prihodom Slovencev (*Winid-vened-vedus/Vindus*) na Slovence. V času močnega ogrskega raznarodovalnega pritiska so nekateri trdili, da so prebivalci onkraj Mure Vendi, poseben narod, ki je ostanek nekdanjih Vandalov. Dokazovali so tudi, da so tamkajšnji Slovenci vendsko govoreči Ogri, ki so se pozneje poslovanili. Vsa ta dejstva so skušali izkoristiti na mirovnih pogajanjih v Parizu, vendar jim ni uspelo. Jugoslovanska delegacija je te trditve uspešno zavrnila in dokazala, da so prebivalci onkraj Mure Slovenci.³

Anton Korošec je bil vse življenje povezan s Prekmurjem, na kar je pomembno vplivala geografska bližina njegovega rojstnega kraja. Naklonjenost do tega ravninskega predela današnje Slovenije je izražal že v času študija, ko je v *Lipici*⁴ objavil med drugimi socialnimi, gospodarskimi in narodnopolitičnimi prispevki tudi članek *Iz življenja ogrskih Slovencev*. V njem je predstavil položaj slovenske skupnosti v ogrski polovici države. Isto snov je obravnaval še v enodejanki *Ob Vrbskem jezeru*, v kateri je povečeval slovenski značaj naproti madžarskemu.⁵ O razmerah v Prekmurju je razpravljal že na seji avstrijskega državnega zbora 16. junija 1910. Ugotavljal je, da je položaj Slovencev na Ogrskem slab. Štajerske Slovence je spodbujal, naj kulturno pomagajo ogrskim Slovincem s knjigami, ki bodo pripomogle k ponovnemu dvigu slovenskega jezika.⁶

Zahteva po združitvi med Avstrijo in Ogrsko razdeljenih Slovencev je bila najbolj jasno izražena znotraj širšega političnega koncepta na zasedanju dunajskega parlamenta 30. maja 1917, ko je Korošec prebral Izjavo Jugoslovanskega kluba za združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov: »Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo temeljem narodnega načela in hrvatskega narodnega prava, naj se vse zemlje monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo v samostojno državno telo pod žezlom habsburško-lorenške monarhije, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in ki bodi zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničitev te zahteve enotnega naroda bodo zapostavili vse svoje sile. S tem pridržkom se bodo podpisanci udeleževali del parlamenta.«⁷

Majniška deklaracija je nasprotovala dualistični ureditvi monarhije in je zahtevala njeno federalistično preoblikovanje po etničnem principu. Korošec je v intervjuju

³ Franc KOVAČIČ, *Slovenska štajerska in Prekmurje*, Ljubljana, 1926, 408-410.

⁴ *Lipica* je bil časopis, ki so ga izdajali mariborski semeniščniki. Izhajati je začel 1. januarja 1860, in sicer v enem samem rokopisnem izvodu. Leta 1893 je postal glasilo literarnega društva Slomšek, ki so ga prav tako sestavljali mariborski semeniščniki. (Feliks J. BISTER, *Anton Korošec državnozborni poslanec na Dunaju, Življenje in delo 1872—1918* (dalje: F. J. BISTER, *Anton Korošec*), Ljubljana, 1992, 20-21.)

⁵ *Isto*, 22.

⁶ Stanislav ZVER, *Jožef Klek: prekmurski Čedermac*, (dalje: S. ZVER, *Jožef Klek*), Koper, 2001, 71.

⁷ »Državni zbor«, v: *Slovenec*, 31. 5. 1917, 1.

za Hrvatsko državo natančno opredelil ozemlje, za katerega je zahteval, da se združi: »Naša deklaracija zavzema vse ozemlje, koder biva naš narod v monarhiji [...] Ona misli na naš štajerski narod severno od Drave in na obeh straneh Mure. Jasno je, da obsega Medmurje, ki je bilo združeno z materjo Hrvatsko in na pastorko slovanstva na panonske Slovence, kojih pradedje so toliko napravili za kulturo Madžarov.«⁸ Na nadaljnjih sejah so poslanci Jugoslovanskega kluba velikokrat zahtevali združitev, pri tem pa vse bolj poudarjali Jugoslovane v ogrskem delu monarhije, od katerih so Prekmurci predstavljali razmeroma majhen delež.⁹ Poleg avstrijskih so se tudi ogrski mediji ostro odzivali na omenjene zahteve in nasprotovali federalistični ureditvi ter Koroščevi agitaciji v Zagrebu.¹⁰

Tudi sami Prekmurci so v dopisih, poslanih *Slovencu*, prosili pomoči in želeli združitve z ostalimi Slovenci v enotno državo, saj so se zavedali negotove prihodnosti, ki bi jih čakala pod Madžari.¹¹ Slednji so v Prekmurju že izvajali močno madžarizacijo in nastavljali predvsem madžarske uradnike.¹²

Prva svetovna vojna je poleg ogromnega števila žrtev in materialne škode prinesla tudi nov politični zemljevid. Po razpadu Avstro-Ogrske so se njeni narodi sklicevali na Wilsonovo pravico narodov do samoodločbe. Njihov status se je obravnaval na pariški mirovni konferenci. Slednja je odločala tudi o prihodnosti Slovenije, ki je bila takrat del Kraljevine SHS. V jugoslovanski pogajalski skupini je bil dr. Matija Slavič¹³ kot izvedenec za Prekmurje. Z izdelanimi študijami in referati je predstavil Prekmurje, njegovo zgodovino in etnično pripadnost ter tako opravil pomembno delo. V monografiji *Prekmurje*, izdani leta 1921, je citiral tudi besede iz Koroščevega pisma poslanega iz Beograda v Pariz 25. februarja 1919: »Pišem, da Te pozdravim in zopet zaprosim, da nam rešiš našo Prekijo tokraj in onkraj Mure, našo Veliko Prekijo.« Korošec je bil v tistem za Prekmurje ključnem trenutku podpredsednik ministrskega sveta.¹⁴

Tudi sami Prekmurci so se obračali po pomoč h Korošču. Slovenske krajine vogrščino¹⁵ šireče društvo (VMKE) je 20. oktobra 1918 ob svoji 25-letnici organiziralo shod. Promadžarsko društvo je skušalo pridobiti Slovence za Ogrsko z obljubami in trditvami o tem, da na Ogrskem ni Slovencev, ampak so le »vendsko govoreči Ma-

⁸ »Jugoslovansko vprašanje«, v: *Slovenec*, 12. 10. 1917, 3.

⁹ »Državni zbor«, v: *Slovenec*, 14. 6. 1917, 2.

¹⁰ »Notranja politika«, v: *Slovenec*, 4. 9. 1917, 3.

¹¹ »Klic ogrskih Slovencev«, v: *Slovenec*, 8. 10. 1917, 1.

¹² »Zatirani prekmurški Slovenci za svobodo in združenje z Jugoslovani«, v: *Slovenec*, 16. 11. 1917, 1.

¹³ Dr. Matija Slavič (1877—1958) je bil bibliacist. Študiral je na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru, kjer je bil leta 1900 posvečen v duhovnika. Pet let kasneje je doktoriral na Teološki fakulteti na Dunaju. Nato je bil nemški pridigar in katehet v Celju, leta 1911 je postal profesor za biblične vede, in sicer za študij stare zaveze v Mariboru, od leta 1920 je predaval biblične vede na Teološki fakulteti v Ljubljani. V letih 1932—1934 in 1939—1941 je bil rektor ljubljanske univerze. V narodnem svetu za Štajersko v Mariboru je bil 1918 referent za Prekmurje. Kot izvedenec za Prekmurje se je 1919 udeležil mirovne konference v Parizu in tu izdal dve razpravi (*Le Prekmurje*, *De la Statistique du Prekmurje*). Od 1921 je bil član mednarodne razmejitvene komisije za meje med Kraljevino SHS in Madžarsko. (*Enciklopedija Slovenije* 11, 1997)

¹⁴ Matija SLAVIČ, *Prekmurje*, Ljubljana, 1921, 10.

¹⁵ *Vogrščina*: madžarščina.

Anton Korošec
(1872—1940)

džari». Po shodu so bili *Straži* poslani trije dopisi. V enem so se Prekmurci obračali naravnost na Korošca in ga prosili: »Blagovolite nam v nevarnosti roko podati, ker drugače se bomo sedaj za večno potopili. Usmilite se za Jugoslavijo vzdihujočih ogrskih Slovencev!« V drugem dopisu je bilo zapisano, da se pred shodom ni govorilo o Jugoslaviji, da ni imel nihče dovolj poguma za to. Po njem naj bi se govorilo samo o tem.¹⁶

Koroščevo politiko *Majniške deklaracije* in njegovo prizadevanje za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS so poznali tudi politično angažirani Prekmurci: Štefan Kūhar, župnik v Beltincih; Ivan Baša, župnik v Bogojini; Jožef Klekl st., upokojeni župnik; Jožef Klekl ml., župnik v Velikih Dolencih.¹⁷ Sami so se zavzemali za priključitev k Jugoslaviji že v času deklaracijskega gibanja, po koncu vojne so pozivali Kraljevino SHS, naj ne pozabi na Prekmurje ob formiranju skupne države in naj jugoslovanske čete zasedejo Prekmurje.¹⁸

¹⁶ »Ogrski Slovenci za Jugoslavijo«, v: *Straža*, 1. 11. 1918, 2.

¹⁷ *Naše Prekmurje*, 246.

¹⁸ »Prekmurški Slovenci«, v: *Slovenec*, 28. 11. 1918, 1.

Na taboru prekmurskih Slovencev v Radgoni 26. decembra 1918, kjer se je zbralo 3000 ljudi, je med drugimi govoril tudi radgonski župnik Kocbek, ki je omenjal Korošca kot »prvobranitelja za Jugoslavijo«. ¹⁹ Na taboru sprejete resolucije so poslali v Beograd. ²⁰ Nadalje so Korošca branili tudi v *Murski straži*, glasilu obmejnih Slovencev, ki je izhajalo v Radgoni. Odgovorili so na kritike demokratskih časopisov (*Prekmurski glasnik*) in ga zagovarjali kot trdnega in neizprosnega, ko je šlo za narodne interese. Poudarili so njegov boj za obmejne kraje in s tem za enotno Jugoslavijo. ²¹

Boj za pravične meje je bil stalna točka Koroščevega političnega programa. Za združitev vseh slovenskih etničnih ozemelj se je zavzemal na strankarskih in drugih političnih shodih, tako tudi na zborovanju Vseslovenske ljudske stranke januarja 1919. ²² Glede Štajerske je povedal, da je zaradi uspešne Maistrove akcije edina svetla točka in da si podobno želi tudi za Prekmurje: »Dal Bog, da bi tako ostalo, in da bi se srečno in brez krvi izvršila skoro osvoboditev naše ogrske Slovenije.« ²³

Članki in dopisi iz Prekmurja v *Slovencu* predstavljajo težke življenjske razmere Prekmurcev v prvi polovici leta 1919. Ogrske oblasti so uvedle policijsko uro in obračunavale z najglasnejšimi, ki so zahtevali avtonomijo. Iz zapisanega odsevata jeza in obup nad neaktivnostjo jugoslovanske vlade. Počutili so se zapuščene, vlada se je ukvarjala le s koroškimi in primorskimi Slovenci. ²⁴

Prekmurci so se odločili ukrepati. Niso se zadovoljili s praznimi obljubami, ampak so zahtevali vojaško zasedbo Prekmurja, tako kot se je zgodilo v Medmurju, saj jim je le-ta pomenila najzanesljivejši dokaz samoodločbe. Odločili so se odposlati deputacijo v Ljubljano in v Beograd h kralju. Pri Deželni vladi v Ljubljani, katere predsednik je bil dr. Janko Brejc, so bili sprejeti 6. marca 1919. Vlada je imela le šest poverjeništev in je bila podrejena centralni oblasti v Beogradu. Z delegacijami je lahko le sodelovala na mirovnih pogajanjih v Parizu, tako je bila v času Brejčevega predsedovanja med drugimi podpisana tudi mirovna pogodba z Madžarsko. ²⁵ Predstavniki vlade prekmurskim odposlancem niso mogli nuditi nobene pomoči, le napovedali so jih pri osrednji vladi v Beogradu.

Naslednji dan so prispeli v Beograd, kjer jih je najprej sprejel dr. Albert Kramer, minister za narodno konstituantno. Tudi on je odklonil njihovo zahtevo. Poudaril je, da bi vojaško posredovanje povzročilo mednarodno zmedo in napetost. Napotil jih je h Korošču, ki jim je podrobno razložil, v kakšnem mednarodnem političnem položaju se je nahajalo Prekmurje: »Ko ena izmed vojskujočih se strank zaprosi za premirje, se obe stranki med seboj pogodita za premirje. V tej pogodbi določita tudi,

¹⁹ »Tabor prekmurskih Slovencev«, v: *Straža*, 27. 12. 1918, 1-2.

²⁰ »Tabor prekmurskih Slovencev v Radgoni«, v: *Slovenec*, 4. 1. 1919, 2.

²¹ »Obmejni Slovenci za škofa Jegliča in dr. Korošca«, v: *Slovenec*, 2. 3. 1920, 3.

²² »Zborovanje zaupnikov Vseslovenske ljudske stranke«, v: *Slovenec*, 17. 1. 1919, 1.

²³ »Govor dr. Korošca v Ljubljani«, v: *Straža*, 20. 1. 1919, 1-2.

²⁴ »Klic iz Prekmurja«, v: *Slovenec*, 25. 2. 1919, 2-3.

²⁵ Peter RIBNIKAR, *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918—1921*, 1. del, Ljubljana, 1998, 26-27.

kje poteka demarkacijska črta. Dokler pogodba mednarodno še ni sprejeta, zmagujoča stran lahko demarkacijsko črto zboljša v svojo korist, ko pa je sprejeta, je po mirovni konferenci mednarodno priznana in je nobena stran ne sme spreminjati.²⁶

Člani deputacije so ugovarjali in se sklicevali na medmurski primer. Korošec jim je pojasnil, da je bilo dejanje Medmurcev upravičeno, saj pogodba med Kraljevino SHS in Madžarsko pri mirovni konferenci še ni bila registrirana, povrh se Madžari niso upali pritožiti pri mirovni konferenci zaradi grozodejstev, ki so jih povzročili v Medmurju. Torej so raje molčali in sklenili novo demarkacijsko črto. Prekmurci so bili razočarani, saj so bili prepozni. Podpredsednik vlade jih je pomiril in jim zatrdil, da bo mirovna konferenca gotovo upoštevala zahteve Kraljevine SHS in priključila Prekmurje k Jugoslaviji. Naslednji dan jih je spremil k ministrskemu predsedniku Stojanu Protiću. Slednji jim je glede vojaške zasedbe odgovoril isto kot Korošec dan prej. Nenazadnje bi vojaško posredovanje poslabšalo diplomatski položaj Kraljevine SHS. S Korošcem sta se nato posvetovala o vladni resoluciji za priključitev Prekmurja, ki bi jo poslali na mirovno konferenco. Korošec se je strinjal s predlogom, saj bi sklep podprl delo jugoslovanskih izvedencev in pogajalcev. Odposlanci so od obeh predstavnikov izvršne oblasti izposlovali še letak s podpisom osrednje vlade, z vsebino katerega bi Prekmurce opogumili in jim sporočili, da bo vlada skušala storiti vse za njihovo rešitev. Ministra sta njihovi želji ugodila. Ivan Jerič, kasnejši narodni poslanec v beograjski skupščini, je o uspehu deputacije zapisal: »Iz Beograda smo se vrnili z dvema pičlima uspehoma: letak za Prekmurje in resolucija za mirovno konferenco. Z vojaško zasedbo, ki bi bila najprepričljivejši izraz naše samoodločbe, ni bilo nič.«²⁷ Posredovanje v Beogradu je vseeno obrodilo sadove. V narodni skupščini so poslanci SLS (dr. Josip Hohnjec, prof. Bogumil Remec idr.) pogosto vlagali interpelacije o položaju Prekmurcev in zahtevali njihovo priključitev.²⁸

Prekmurje je pripadlo Kraljevini SHS z odločitvijo pariške mirovne konference avgusta 1919. V *Straži* so zasluge za uspeh med drugim pripisali Jugoslovanskemu klubu in njegovim poslancem (Korošču, Hohnjecu idr.).²⁹ Priključitev Prekmurja k Sloveniji sta predvidevali že *Pariška spomenica Jugoslovanskega odbora zavezniki-
kim vladam* iz leta 1915 in *Krfska deklaracija* iz leta 1917. Vprašanje je bilo dokončno rešeno na mirovni konferenci v Parizu 1. avgusta 1919. *Trianonska mirovna pogodba* z Madžarsko, podpisana 4. junija 1920, je pravno priznala madžarsko-jugoslovansko mejo. Določila je tudi pristojnosti mednarodne razmejitvene komisije, ki je označila mejo na terenu. Komisija, ki je lahko mejo nekoliko spremenila, je s svojim delom v Prekmurju začela avgusta 1921, zaradi različnih zapletov pa končala šele julija 1924.³⁰ Mirovna konferenca je za mejo na severu določila razvodnico med Muro in Rabo. Madžarski so zaradi večinskega madžarskega prebivalstva pripadli

²⁶ Ivan JERIČ, *Moji spomini*, Murska Sobota, 2000, 73.

²⁷ *Isto*, 72-75.

²⁸ »Za prekmurske Slovence«, 11. 5. 1919, 3; »Poslednji klic naroda«, 13. 5. 1919, 1-2, oboje v: *Slovenec*.

²⁹ »Slovenski bratje v Prekmurju pozdravljeni!«, v: *Straža*, 11. 8. 1919, 1.

³⁰ *Slovenska novejša zgodovina, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*, ur.: Jasna Fisher (et al.), Ljubljana, 2005, 226.

Monošter in tri katoliške župnije — Gornji in Dolnji Senik ter Štefanovci. Avstriji sta pripadli župniji Dobra in Sv. Martin ter Radgona. Tako je zunaj slovenskih meja ostalo 5000 porabskih in 5000 radgonskih Slovencev.³¹

Med Prekmurci je vladalo nezaupanje glede dokončnosti meje. Že naslednje leto, natančneje 7. aprila 1920, so se prekmurski delegati udeležili zbora zaupnikov SLS v Ljubljani. Korošec jim je ponovno zagotovil, da bodo državne meje ostale takšne, kakršne so: »Jaz se veselim, da so danes Prekmurci v tako velikem številu tukaj. Prekmurci in Medjimurci ostanejo naši, oni ostanejo Jugoslovani, na tem ne spremeni nič, ne meč gospoda Horthya, še manj pa boljševidem kakega novega Bele Kuna. Meje Prekmurja in Medjimurja bodo ostale kakor so, one se ne bodo izpremenile niti nam v korist niti v škodo. Prosim gospode iz Prekmurja, da zanesejo to vest domov med svoje ljudi.«³² Po koncu zbora je Korošec sprejel prekmurske delegate, ki so ga prosili, da se zavzame za prekmursko gospodarstvo in druge zadeve, ter se mu zahvalili za povedane besede na shodu. To zagotovilo so zapisali v *Novinah* in ga prenesli med Prekmurce: »Idite domo z zavestjo, da se meje Prekmurja nikdar ne bodo na korist Madžarske popolnoma nič spremenile.«³³

Kmalu po priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji so se začeli nesporazumi, ki so pripeljali do velikih razočaranj tako na državni kakor na cerkveni ravni. Na državni zaradi odpuščanja domačih uradnikov, na cerkveni pa zaradi zamenjave katekizmov.³⁴ Pri reševanju nastalih težav so jim s posredovanjem v parlamentu in pri vladi skušali pomagati poslanci SLS. Veliko naporov so vložili v reševanje meddržavnega pravnega zapleta na Madžarskem zaprtega župnika Jožefa Klekla ml., ki je bil aretiran, ker je med opravljanjem pastoralne službe prekoračil demarkacijsko črto med državama.³⁵ Reševanje se je zavleklo in šele po posredovanju poslanika Kraljevine SHS v Budimpešti je bil Klekl ml. 16. junija 1921 izpuščen iz zapore.³⁶ *Novine* so zasluže za njegovo rešitev pripisale Jugoslovanskemu klubu in poslancu Jožefu Kleklu st. Rešeni se je za posredovanje zahvalil politični oblasti, Nikoli Pašiću in Korošču.³⁷

Potem ko je Prekmurje postalo del Kraljevine SHS, le-ta pa je z določbo pariške mirovne konference izgubila Radgonski kot, je ostalo prometno odrezano od matice, saj je bila prometna pot čez Radgono presekana.³⁸ Edina železnica, ki je povezovala Prekmurje z ostalo Slovenijo, je bila med Doljno Lendavo in Čakovcem.³⁹ Prekmurci so zato zahtevali gradnjo železnice in mostu čez Muro. V veliko pomoč pri izvajanju tega načrta jim je bil Korošec (in seveda ostali poslanci SLS — Franjo

³¹ »Prekmurske meje določene«, v: *Slovenec*, 19. 11. 1920, 1.

³² »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke«, v: *Slovenec*, 8. 4. 1920, 1-2.

³³ »Prekmurska delegacija v Ljubljani«, v: *Novine*, 18. 4. 1920, 3.

³⁴ Lojze KOZAR, »Pomen Novin za Slovensko krajino«, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, Celje, 1995, 127.

³⁵ »Za osvoboditev g. župnika Klekla«, v: *Slovenec*, 24. 7. 1920, 3.

³⁶ »Ujetništvo župnika Klekla«, v: *Slovenec*, 19. 6. 1921, 2.

³⁷ »Glasi«, v: *Novine*, 26. 6. 1921, 2-3.

³⁸ »Izpraznitev Radgone in Prekmurje«, v: *Slovenec*, 30. 7. 1920, 2.

³⁹ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 8. 8. 1920, 4.

Žebot⁴⁰), ki je bil od 19. februarja do 14. decembra 1920 minister za promet.⁴¹ Končno železniško traso Ormož-Ljutomer-Murska Sobota je odobril Korošec. Gradnja proge je bila uzakonjena leta 1921.⁴² Ob otvoritvi železnice 22. novembra 1924 se je *Straža* razpisala o njeni gradnji, zaslužnih posameznikih (poslancih SLS) in tistih, ki so ovirali gradnjo. Na otvoritev so se namenili priti minister za promet Andra Stanić, dr. Gregor Žerjav in veliki župan dr. Otmar Pirkmayer — »ljudje, ki delajo le škodo Prekmurju in Sloveniji.«⁴³ Pri navedenem pisanju je potrebno upoštevati, da je bila *Straža* eno izmed glasil SLS in da je bila slednja v tistem obdobju v opoziciji. Nova proga je pospešila združevanje Slovencev z obeh bregov Mure, hkrati je imela velik gospodarski pomen.

Prekmurje je bilo v cerkvenem oziru prva štiri leta po priključitvi še odvisno od sómboteljske škofije. Do spremembe v cerkvenoorganizacijski pripadnosti je prišlo 1. decembra 1923, ko je pripadlo lavantinski oz. mariborski škofiji.⁴⁴ Nova cerkvenoorganizacijska oblast je prinesla tudi zahtevo o prepovedi rabe katekizma v prekmurščini. Prekmurški duhovniki so se upirali zahtevi, vendar so k dokončni uveljavitvi slovenskega knjižnega jezika tudi na cerkvenem področju doprinesli mladi prekmurški in štajerski duhovniki. Le-ti so zoreli v soboški gimnaziji in mariborskem bogoslovju ter tamkajšnjem narodnokulturnem krogu (Franc Kovačič, Slavič). Ko so nastopili službo, so spremenili jezikovno držo in začeli v bogoslužje oziroma katehezo uvajati slovenski knjižni jezik.⁴⁵

Težave na šolskem področju so povzročale odločitve ministrstva za prosveto o ukinjanju posameznih razredov gimnazije v Murski Soboti zaradi prenizkega števila dijakov. Redukcija je povzročila ogorčenje med Prekmurci, saj jim je gimnazija pomenila to, kar je predstavljala ljubljanska univerza osrednjim Slovincem. Poslanec Klekl je s posredovanjem iztržil le delno rešitev, saj naj bi se naslednje leto odobrila dodatna sredstva v okviru novega finančnega zakona.⁴⁶ V času sprejemanja omenjenega zakona leta 1928 so Prekmurci pisali vsem pristojnim in tudi Korošču, da želijo popolno državno gimnazijo.⁴⁷

Tik pred razpadom Avstro-Ogrske je SLS preko *Slovenca* pozivala k čim številnejšemu ustanavljanju krajevnih odborov SLS, ki so predstavljali ogrodje stranke in obenem zastopali interese članov.⁴⁸ Od besed k dejanjem so v Prekmurju prešli šele 5. januarja 1920 z ustanovitvijo Slovenske kmečke zveze za Prekmurje, na čelo

⁴⁰ »Spravišče SLS v M. Soboti«, v: *Novine*, 7. 5. 1922, 1.

⁴¹ Bojan GODEŠA, Ervin DOLENC, *Izgnubljeni spomin na Antona Korošca, Iz zapuščine Ivana Ahčina*, Ljubljana, 1999, 228.

⁴² Miroslav KOKOLJ, *Prekmurški Slovenci od narodne osvoboditve do nacistične okupacije 1919—1941*, Ljubljana, 1984, 181-182.

⁴³ »K otvoritvi železnice Ormož-Ljutomer-Murska Sobota«, v: *Straža*, 19. 11. 1924, 2.

⁴⁴ »Triumfalen sprejem prvega jugoslovanskega cerkvenega kneza v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 6. 5. 1924, 2.

⁴⁵ M. KOKOLJ, *Prekmurški Slovenci*, 56-59.

⁴⁶ »Naša gimnazija ostane«, v: *Novine*, 17. 7. 1927, 2.

⁴⁷ »Naša gimnazija v belgradskoj skupščini«, v: *Novine*, 25. 3. 1928, 2.

⁴⁸ »Krajevni odbori S. L. S.«, v: *Slovenec*, 5. 10. 1918, 1.

katere je stopil Jožef Klekl.⁴⁹ Tako kot drugod po Sloveniji je SLS tudi v Prekmurju utrjevala svoj vpliv s široko razvejano mrežo posojilnic, konsumnih in podobnih za drug.⁵⁰

Korošec in Klekl sta bila tesna politična sodelavca. Klekl je bil nesporni voditelj prekmurskih Slovencev in najpomembnejši prekmurski politik v času prve Jugoslavije. Na njegovo politično delo za Prekmurje sta predvsem vplivala dr. Franc Ivanocy in Korošec. S slednjim ga je družilo podobno versko, svetovnonazorsko, politično, narodno in socialno prepričanje.⁵¹ Medsebojne stike sta navezala že v času študija teologije. Kleklovi stiki z dijaki in študenti onkraj Mure so bili pomembni, saj so posredno kazali na željo po združitvi.⁵² Takratna Koroščeva jasna politična opredelitev je bila blizu Ivanocyjevi in Kleklovi — za slovenski narod, za katoliško Cerkev in za skupno domovino (takrat Avstrijo za Korošca oz. Ogrsko za Klekla). Klekl je poznal deklaracijsko gibanje, ki se je širilo po Sloveniji in se mu je pridružila peščica Slovencev na Ogrskem.

Podobno kot Korošec je bil tudi Klekl dober politični in diplomatski taktik. Znal je prikrivati svoje namene, v resnici pa je ves čas skušal pridobiti čim več pravic za prekmurske Slovence, vendar le po legalni poti. Na slovesnost ob razglasitvi Države SHS, ki je potekala 3. novembra 1918, so se odpravili tudi prekmurski Slovenci z izjavo, ki jo je sestavil Klekl. V njej so izrazili željo Slovenske krajine o združitvi z brati onstran Mure v narodno državo.⁵³ Njegovo delo pred priključitvijo Prekmurja je bilo po mnenju *Novin* odtенок iste politike, ki ji je v ostali Sloveniji načeloval Korošec.⁵⁴ Potrebno je poudariti, da je Klekl pred razpadom Avstro-Ogrske spričo močne ogrske protijugoslovanske propagande zagovarjal priključitev Prekmurja k ogrski državi, seveda z ustrežno stopnjo avtonomije.⁵⁵ Polnih devet let je kot narodni poslanec v Beogradu sodeloval s Korošcem. Po uvedbi šestojanuarske diktature sta bila vse bolj razočarana nad politiko unitarizma. Korošec je izstopil iz vlade, Klekl pa se je posvetil cerkvenemu in socialnemu delu za Prekmurje.⁵⁶

V letih 1917—1921 si je SLS po notranjih spopadih in trenjih ponovno utrdila svoj položaj v slovenskih deželah, ki je oslabil v prvih vojnih letih.⁵⁷ Vse to je pripomoglo k rasti strankinega ugleda in posledično k širjenju ter povečanju števila članov. Že leta 1921 so v *Slovincu* pisali, da 90% Prekmurcev podpira SLS.⁵⁸ Po poročanju

⁴⁹ »Politične novice«, v: *Slovenec*, 10. 1. 1920, 2.

⁵⁰ Rudi ČAČINOVIČ, »Razvoj Prekmurja med obema vojnama«, v: *Prekmurski Slovenci v zgodovini, Zbornik razprav o posebnih potezah zgodovinskega razvoja Prekmurja*, Murska Sobota, 1961, 118.

⁵¹ Metka FUJS, »Kleklov politični portret«, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, 161–162.

⁵² S. ZVER, *Jožef Klekl: prekmurski Čedermac*, 25.

⁵³ M. FUJS, »Kleklov politični portret«, 162.

⁵⁴ »Narod, šteri ne poštuje svoji velki mož, je njij ne vreden«, v: *Novine*, 23. 12. 1928, 3.

⁵⁵ Momčilo ZEČEVIČ, *Na zgodovinski prelomnici; Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918—1929*, Maribor, 1986, 118–119.

⁵⁶ M. FUJS, *Kleklov politični portret*, 163–164.

⁵⁷ M. ZEČEVIČ, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917—1921; Od Majniške deklaracije do vidovdanske ustave*, Maribor, 1977, 395–396.

⁵⁸ Dr. R. B., »Protidržavno gibanje v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 30. 4. 1921, 2.

Straže se je SLS leta 1923 zasedrila v Prekmurju. V Murski Soboti je odprla tajništvo stranke, po vaseh je organizirala prosvetne in gospodarske organizacije.⁵⁹

Slovensko-hrvaške odnose med obema vojnama je zaznamovalo postopno širjenje vpliva Hrvaške republikanske kmečke stranke (*Hrvatska republikanska seljačka stranka* — HRSS) na slovensko ozemlje. Kljub načelnemu zavezništvu s SLS⁶⁰ je Stjepan Radić vztrajno agitiral po Prekmurju.⁶¹ Njegovo prodiranje se je usmerjalo še na nekatera področja vzhodne Slovenije, Belo Krajino, šmarski, brežiški, krški okraj ter dele celjskega okraja. V Prekmurju je HRSS nastopila najprej in najbolj neposredno, drugod si je pomagala s slovenskimi kmečkimi in republikansko stranko, ki so skušale zmanjšati moč SLS in liberalno-centralističnega unitarizma.

SLS je seveda reagirala na tovrstno politično ogrožanje. Odklanjala je Radićev program kmečke demokracije in njegovo radikalno federalistično in republikansko stališče, za katerega je mislila, da bo razbil državo. Po volitvah v Ustavodajno skupščino sta obe stranki začeli tekrovati za glasove. Na drugi strani je SLS delovala na hrvaškem ozemlju in se povezovala s hrvaškimi strankami (*Hrvatska pučka stranka* — HPS, *Bunjevačko-šokačka stranka*) v Jugoslovanski klub. Po sprejetju *Vidovdanske ustave* in začetku boja proti njej, se je Radić odločil za odkrito agitacijo v Sloveniji. Hotel je razširiti svojo politično in volilno bazo ter hkrati povečati pritisk na SLS, da bi se radikalizirala v svojem političnem boju. Slednja ni bila pripravljena na tako ostro politiko.⁶²

Nasprotja med SLS in HRSS je povzročila tudi Koroščeva politika sodelovanja s srbskimi vladnimi strankami. S spremenjeno politiko je nasprotoval političnemu pakiranju s hrvaškimi pravaši in Radićevo stranko, ki je bilo značilno za obdobje, ko je SLS predsedoval dr. Ivan Šusteršič. Nasprotja je povečevalo tudi Radićevo radikalno protiklerikalno in republikansko stališče, če vzamemo v ozir, da je bil Korošec duhovnik in monarhist. Prvak HRSS je bil nasprotnik političnega katolicizma in s tem tudi HPS, ki je bila sestrška stranka SLS. Korošec se tako zaradi politične lojalnosti HPS ni mogel povezovati z njeno neposredno tekmico na volitvah.⁶³

V *Straži* je nepodpisani pisec članka skušal pojasniti razlike med SLS in HRSS. Obe stranki sta imeli podobna programa, zavzemali sta se za federativno ureditev in avtonomijo. Po piščevem mnenju je Radić s svojim nastopom tako le še bolj cepil ljudi. Korošec je očital Radiću, da ni poznal programa SLS. Kandidatura HRSS v Sloveniji je bila s programskega stališča neupravičena, z ozirom na integriteto slovenskega ozemlja pa nedopustna in škodljiva.⁶⁴

⁵⁹ »Zbor zaupnikov SLS v Murski Soboti«, v: *Straža*, 14. 11. 1923, 2.

⁶⁰ Skupaj z Jugoslovansko muslimansko organizacijo in Davidovićevo Demokratsko stranko sta tvorili Opozicijski blok, ustanovljen marca 1924. Andrej RAHTEN, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini*, Ljubljana, 2002, 121

⁶¹ *Isto*, 122.

⁶² Janko PRUNK, »Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji«, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, Ljubljana, XXXI/1991, 43.

⁶³ A. RAHTEN, *n. d.*, 157-158.

⁶⁴ »Kdor je Slovenec, bo šel z nami«, v: *Straža*, 28. 11. 1924, 1.

Oster odnos do Radičeve politike je izražala tudi periodika, ki je izhajala v obravnavanem obdobju. Že januarja 1921 je *Straža* objavila odločno odklonilen članek uperjen proti Radiću in radičevstvu, kar je bilo v bistvu Koroščevo mnenje. Članek je presenetil z brezkompromisnostjo in ostrim tonom.⁶⁵ Tudi časopis *Slovenec* je leta 1922 poročal o Radičevi politični agitaciji v Prekmurju. Sodeč po pisanju so bili Prekmurci siti njegovih kandidatov in agentov. Ostajali so zvesti politiki SLS, ki je avgusta 1922 organizirala sestanke zaupnikov SLS in Kmetске zveze za Prekmurje.⁶⁶ Tiho niso bili niti pri *Novinah*, v katerih so enako reagirali na hrvaško grožnjo. Zatrđili so, da se Prekmurci ne bodo pridružili Radiću, ki je utopično obljubljal državo, v kateri ne bi bilo treba plačevati davkov, vojske ali kralja.⁶⁷

Kljub temu je Radić vztrajal in pošiljal svoje agitatorje v Prekmurje tudi pred volitvami marca 1923.⁶⁸ Leto kasneje so njegovi odposlanci organizirali tajne sestanke v Dobrovniku in sosednjih občinah, kjer so ljudi prepričevali, da se bližajo nove volitve.⁶⁹ S sklicevanjem tajnih sestankov v Prekmurju je nadaljeval maja 1924 v Dolnji Lendavi.⁷⁰ Vrh Radičevega političnega delovanja v Prekmurju naj bi predstavljal shod HRSS v Puconcih. Obljubljali so njegov prihod, vendar sta bila na koncu prisotna le dva poslanca HRSS. Zborovalcem sta sporočila, da namerava prvak HRSS sprejeti Prekmurce v svojo republiko. Po pisanju *Slovenca* so ljudje odgovorili, da ne potrebujejo Hrvatov, da so Prekmurci in imajo svoje voditelje. Hkrati so obljube hrvaških poslancev označili kot zavajanje.⁷¹

Vse agresivnejša Radičeva politična agitacija v Prekmurju je zahtevala Koroščevo posredovanje. Tako je prvič ostro in javno obsodil Radičeve namene v volilnem govoru na shodu zaupnikov SLS v Ljubljani 23. novembra 1924. Po njegovih besedah naj bi prvak HRSS s svojimi kandidaturami skušal pridobiti Prekmurje, ga tako uvesti v hrvaški narodni in kulturni krog in ga zapreči v »svoj hrvaški voz«. Njegove namene je imenoval imperializem. Obsodil je Slovence, ki so sodelovali pri teh namerah, bodisi preko Radičeve stranke ali preko avtonomistično usmerjenega Združenja⁷² Albina Prepeluha. Zanj so bili ti ljudje izdajalci. Svojo razpravo je zaključil z besedami, ki na koncu izzvenijo čustveno: »Prekmurje se je zavedalo slovensko, se danes zaveda slovensko in ne bo zapustilo nikdar slovenske zajednice. In vsi Slovenci bomo budno stali na straži, da nam našega lepega Prekmurja nihče ne otme. In kadar bo slovensko ljudstvo razpolagalo samo čez svojo zemljo, bo Prekmurje vedno imelo mesto v sredini njegovega srca.«⁷³

Svoja politična načela je Korošec ponovil na zboru zaupnikov SLS 11. decembra 1924 v Celju. Kot načelnik stranke je podal poročilo, v katerem je zagovarjal avto-

⁶⁵ J. PRUNK, *Politični profil*, 49.

⁶⁶ »Politične novice«, v: *Slovenec*, 24. 8. 1922, 2.

⁶⁷ »Radić in mi!«, v: *Novine*, 3. 12. 1922, 1.

⁶⁸ »Volivno razpoloženje v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 28. 1. 1923, 1.

⁶⁹ »Iz Prekmurja«, v: *Slovenec*, 16. 2. 1924, 3.

⁷⁰ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 15. 5. 1924, 3.

⁷¹ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 25. 9. 1924, 5.

⁷² Združenje slovenskih avtonomistov.

⁷³ »Volivni govor dr. Korošca«, v: *Slovenec*, 25. 11. 1924, 1.

nomijo. Ponovno je javno obsodil Prepeluhovo politiko in njegovo paktiranje z Radićem.⁷⁴

Radić je zadnjič obiskal Prekmurje 20. avgusta 1927, ko je imel shod v Murski Soboti, kjer se je zbralo okoli 250 poslušalcev.⁷⁵ Na začetku septembra 1927 je *Slovenec* poročal, da je konec nekajletnega ostrega boja med Korošcem in Radićem (SLS in HRSS) za politično prevlado v Prekmurju. Sprva je boljše kazalo Radiću. Še leta 1926 je bil na vrhuncu, a zdaj je na dnu. Tudi v tem predvolilnem obdobju sta oba obiskala Prekmurje, vendar je Radića pričakalo malo ljudi. Na drugi strani pa je shod SLS uspel kljub slabemu vremenu in dokaj šibki propagandi.⁷⁶ Ob zlomu HRSS in njenega prvaka v Prekmurju jima je časopis slovenskega političnega katolicizma končno priznal, da sta imela v začetnem obdobju dokaj močno volilno bazo v Prekmurju in da se je morala SLS močno potruditi za volilno podporo.

Pred volitvami v Ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so kandidati SLS izvedli serijo volilnih shodov v štajersko-prekmurskem volilnem okrožju.⁷⁷ V Prekmurju so se za volilne glasove spopadli predvsem z demokrati (JDS⁷⁸), v katoliškem tisku pejorativno imenovanimi »madžaroni«.⁷⁹

Časnik *Slovenec* je pisal o uspešnem delovanju SLS v Prekmurju pred parlamentarnimi volitvami marca 1923. Najpomembnejša shoda sta bila v Murski Soboti (za goričansko in srednje Prekmurje) in v Beltincih (za dolnje Prekmurje). Korošec se je udeležil obeh shodov. V Murski Soboti je poleg njega nastopil še kandidat Geza Šiftar, v Beltincih pa Klekl — »voditelj prekmurskega ljudstva«. Udeleženci shodov so navdušeno sprejeli Koroščeve besede, še posebej tiste, v katerih je poudaril zahtevo po zakonodajni avtonomiji za celo Slovenijo. *Slovenec* je poudaril, da SLS zagovarja versko spravljivost, kar dokazuje Šiftarjeva kandidatura; slednji je bil namreč evangeličan.⁸⁰ Omenjeni časnik se je zapletel v polemiko z *Jutranjimi novostmi*, ki so Korošču očitale, da hoče ustanoviti prleško republiko, ki bi kovala denar z njegovo sliko, Klekl pa prekmursko republiko s svojo sliko na denarju.⁸¹ Korošec in Klekl sta morala imeti široko podporo med Prekmurci, če so jima *Jutranje novosti* karikirano pripisovale tolikšno moč.

⁷⁴ »Zbor zaupnikov SLS«, v: *Slovenec*, 12. 12. 1924, 1.

⁷⁵ M. KOKOLJ, *Prekmurski Slovenci*, 229.

⁷⁶ »Epilog k dr. Koroščevemu shodu v Črenšovcih«, v: *Slovenec*, 1. 9. 1927, 2.

⁷⁷ »Sijajni shodi dr. Korošca«, v: *Slovenec*, 16. 11. 1920, 3.

⁷⁸ Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) je bila politična stranka jugoslovanskih liberalcev med vojnama. Junija 1918 so jo ustanovili slovenski liberalci z združitvijo Narodne napredne stranke na Kranjskem in Narodne stranke na Štajerskem. Po koncu prve svetovne vojne se je po daljšem združevanju političnih strank združila v Demokratsko stranko z Lj. Davidovičem na čelu. Slednja je zagovarjala nacionalni unitarizem kot osnovo za centralistično državno ureditev. Leta 1922 je prišlo v Sloveniji znotraj stranke do razhajanj in ponovno je bila ustanovljena Narodna napredna stranka, ki je že naslednje leto pristopila k slovenskim radikalcem. Po volitvah 1923 se je od Demokratske stranke odcepil še Pribičević in ustanovil Samostojno demokratsko stranko. (*Enciklopedija Slovenije* 4, 1990, 333)

⁷⁹ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 21. 11. 1920, 3.

⁸⁰ »Zmagovito razpoloženje SLS v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 5. 3. 1923, 3.

⁸¹ »Volivno gibanje v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 11. 3. 1923, 3.

Radićeva stranka je na volitvah v narodno skupščino marca 1923 dobila dva poslanca, ki sta bila izvoljena v Prekmurju in na Dravskem polju. Še isti mesec, 23. marca 1923, so se SLS, HRSS in Jugoslovanska muslimanska organizacija povezale v Federalistični blok, ki je nasprotoval velikosrbski in centralistični politiki radikalcev in demokratov. Vendar politično sodelovanje ni odpravilo tekmovalnosti med obema strankama. Na skupščinskih volitvah februarja 1925 sta nastopili kot tekmici. Radićeva lista je na Štajerskem s 16.404 glasovi dobila tri mandate tudi po zaslugi slovenskih republikancev (Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev⁸²), saj le-ti niso postavili svoje liste, ampak so podprli Radićevo.⁸³ Še vedno je imela največjo podporo v Prekmurju in v Podravju. V *Slovincu* so kmalu opozarjali, da je Prekmurje dalo Radićevi stranki dva poslanca, ki sta pozabila na svoje volilce.⁸⁴

Pred parlamentarnimi volitvami leta 1925 je bil organiziran shod SLS v Murski Soboti. Zbralo se je več kot 2000 ljudi. Zbrane sta nagovorila Korošec in poslanec Žebot.⁸⁵ Korošec je del govora posvetil Radićevi agitaciji v Prekmurju.⁸⁶ Ljudi je pozval, naj se ne pustijo zavesti, naj ostanejo trdni in branijo svoje slovenstvo. Pojasnil jim je, da ne želi, da glasujejo za SLS, ker je Radić v zaporu in je HRSS razpuščena, ampak naj glasujejo za njo, ker »vam ta stranka šče dobro, ar šče, da ostane Prekmurje združeno s Slovenijov, ar šče, da ostane Prekmurje važen, samostojen deo v slobodnoj Sloveniji«. Dotaknil se je še izvajanja agrarne reforme in zahteval, da prekmurska zemlja pripade Prekmurcem.⁸⁷ Na koncu je Kleklu obljubil, da sprejema zahteve in predloge prekmurskih zaupnikov. Le-ti so kakor Korošec zahtevali izvedbo agrarne reforme v prid Prekmurcem in avtonomijo za Slovenijo. Glede razmer v Prekmurju so želeli, da se uskladi zakonodaja, saj so bili v Prekmurju hkrati v veljavi stari ogrski in novi jugoslovanski zakoni, ki so se mestoma celo izključevali. Prav tako se zahtevali obnovo železniške infrastrukture in diplomatsko ureditev manjšinskih pravic za Slovence na Madžarskem.⁸⁸ Zaupniki so ugotovili, da je Kmečka zveza za Prekmurje del SLS, s katero se je združila, ni pa se vanjo vtopila, saj se sooča in rešuje drugačne zadeve.⁸⁹ Na volitvah v narodno skupščino 8. februarja 1925 sta bila ponovno izvoljena Klekl in Šiftar.⁹⁰

Kljub težavam HRSS je Radićeva kandidatna lista na parlamentarnih volitvah 1925 dobila več glasov kot lista SLS oz. Kmečka zveza za Prekmurje. Za Radića se

⁸² Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev (SRSKD) je bila politična stranka socialnoreformne in narodnofederalistične usmeritve. Vanjo se je oktobra 1924 preoblikovalo Združenje slovenskih avtonomistov Albina Prepeluha in Dragotina Lončarja. SRSKD je bila v federativni zvezi z Radićevo HRSS. Leta 1926 se je po enoletnem političnem sodelovanju združila s Samostojno kmetijsko stranko v Slovensko kmetijsko stranko. (*Enciklopedija Slovenije* 12, 1998, 9-10)

⁸³ Janko PRUNK, »Radić in Slovenci 1919—1928«, v: *Zgodovinski časopis* 39, Ljubljana, 1-2/1985, 25-34.

⁸⁴ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 9. 4. 1926, 4.

⁸⁵ »Volivno razpoloženje«, v: *Slovenec*, 14. 1. 1925, 1.

⁸⁶ M. KOKOLJ, *Prekmurski Slovenci*, 184.

⁸⁷ »Govor dr. Antona Korošca, dne 11. januarja v Murski Soboti«, v: *Novine*, 15. 1. 1925, 1.

⁸⁸ »Zavüpniški sestanek Ljudske stranke ali 'Kmečke zveze' za Prekmurje«, v: *Novine*, 8. 1. 1925, 1.

⁸⁹ M. KOKOLJ, *Prekmurski Slovenci*, 183.

⁹⁰ »Izvoljeni kandidati v Sloveniji«, v: *Slovenec*, 11. 2. 1925, 2.

je izreklo gornje Prekmurje in del dolnjega. Tako je dobil poslanca iz Prekmurja Ivana Tisaja.⁹¹ Kmalu so v *Novinah* kritizirali njegovo neaktivnost. Pri reševanju nastalih težav Prekmurje ni dobilo nobene podpore s strani Radičeve stranke, kljub temu da ji je ob volitvah izkazalo svojo podporo. Ko so v Dolnji Lendavi ukinili meščansko šolo, je bil Klekl edini, ki je posredoval na pristojnih ministrstvih v Beogradu.⁹²

Kmečka zveza za Prekmurje se je že na občnem zboru decembra 1926 zavedala velikega pomena bližajočih se oblastnih volitev. V ta namen se je odločila na novo poživiti organizacijo.⁹³ O pomembnosti prihajajočega leta za slovenske politične razmere je pisal tudi Korošec. Opozoril je na razmeroma veliko število volitev, ki so se nameravale izvršiti (volitve v oblastne skupščine 23. januarja 1927, volitve v okrajne skupščine, občinske volitve in nenazadnje v narodno skupščino zaradi zapletene politične situacije). Ljudi je pozval k politični zrelosti in sodelovanju na volitvah kljub naveličanosti.⁹⁴ SLS je s krajevnimi odbori organizirala številne dobro obiskane volilne shode po Prekmurju, na katerih sta govorila poslanca Vlado Pušenjak in Žebot.⁹⁵ Kljub Koroščevi odsotnosti, so mu ljudje vzklikali v pozdrav. To priča o njegovi priljubljenosti med njimi, zlasti po uspešnih manifestacijah proti priključitvi Prekmurja k Hrvaški.

Eden izmed podnaslovov v *Slovencu* po volitvah v oblastne skupščine se je glasil: »Prekmurje je glasovalo slovensko!« — SLS je slavila zmago.⁹⁶ Kljub prepričanju o gladki zmagi podnaslov izraža olajšanje SLS ob izidu volitev v oblastno skupščino v Mariboru. Po Radičevi agitaciji so se verjetno bali podobnega izida kot leta 1925. SLS je dobila 7063 glasov, tj. 773 glasov več kot leta 1925, Radičeva lista pa je dobila 4064 glasov, tj. 2375 glasov manj kot leta 1925.⁹⁷ Viden je občuten padec podpore Radiću, SLS pa na drugi stran vseeno ni pridobila večjega števila glasov. Njena volilna baza se je torej ohranjala.

Nasprotja med obema strankama so se ponovno zaostriła, ko se je Radić uklonil beograjskim pritiskom in z radikalci oblikoval vladno koalicijo. V Sloveniji se je povezal z Zvezo slovenskega kmečkenga ljudstva.⁹⁸ Začela se je doba velike Radičeve popularizacije, ki se je kazala v objavah v časopisu Zveze in na shodih, na katerih je sodeloval. Kljub vsemu mu tovrstna agitacija ni prinesla nove podpore v slovenskih kmečkih množicah. K temu je prav gotovo pripomogla ostra kampanja članov SLS in duhovnikov, ki so skušali Radića ter njegove sodelavce kar najbolj očrniti pred ljudmi.

⁹¹ Isto.

⁹² »Što se briga za Prekmurje?«, v: *Novine*, 15. 11. 1925, 1.

⁹³ »Slovenska krajina«, v: *Slovenec*, 11. 12. 1926, 7.

⁹⁴ »Dr. Anton Korošec, Ob novem letu«, v: *Slovenec*, 1. 1. 1927, 1.

⁹⁵ »Veliko navdušenje za SLS v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 13. 1. 1927, 4.

⁹⁶ »Triumf Slovenske ljudske stranke na celi črti«, v: *Slovenec*, 24. 1. 1926, 1.

⁹⁷ »Slovenska krajina«, v: *Slovenec*, 4. 2. 1927, 5.

⁹⁸ Zveza slovenskega kmečkenga ljudstva; vanjo se sta junija 1925 zaradi volilnega neuspeha povezali Samostojna kmetijska stranka in SRSKD, vendar sta ohranili strankarsko samostojnost. Šele na občnem zboru Zveze 2. 5. 1926 sta se stranki združili v Slovensko kmetijsko stranko. (*Enciklopedija Slovenije* 12, 1998, 10)

Na oblastnih volitvah januarja 1927 je Slovenska kmetijska stranka,⁹⁹ ki je tesno sodelovala z Radičem, dobila v ljubljanski oblasti pet mandatov, v mariborski pa štiri. Kmetijci so proslavljali velik uspeh, medtem ko so se v SLS jezili nad porazom. Po volitvah, v začetku februarja, je bila HRSS izključena iz vlade in vanjo je stopila SLS, ki je še ostreje nastopila proti Radiću in SKS. Tako je bilo Radičevo napredovanje na Slovenskem dokončno onemogočeno. Po njegovi smrti so se ohranili vplivi njegove ideologije predvsem v vzhodni Sloveniji in privreli na površje ponovno sredi tridesetih let.¹⁰⁰

Na začetku junija 1927 je Kmečka zveza za Prekmurje v Murski Soboti in Črenšovcih organizirala dva zbora zaupnikov in delegatov SLS. O obstoječem političnem stanju so poročali narodni poslanec Pušenjak in domači oblastni poslanci. Na koncu je bila sprejeta obširna resolucija, v kateri so med drugim zahtevali razpis občinskih volitev v Prekmurju in izpopolnitev gimnazije v Murski Soboti. Resolucija se je iztekla z zahvalo vodstvu stranke SLS, posebej Korošču, in Jugoslovanskemu klubu.¹⁰¹

Kot je Korošec predvideval na začetku leta, so politične razmere pripeljale do volitev v narodno skupščino 11. septembra 1927. Tudi tokrat se je SLS nanje pripravljala z volilnimi shodi. 28. avgusta je potekal volilni shod v Črenšovcih, na katerem se je zbralo približno 2000 ljudi. Na shodu so bili prisotni Korošec in kandidata Klekl ter Jerič. Ljudje so z navdušenjem sprejeli Koroščev govor, v katerem je najprej izrazil zadovoljstvo glede upada moči Radičeve stranke v Prekmurju. HRSS je po njegovem mnenju zapletla mnogo zadev, ker si je vedno prilaščala Prekmurje. Zanimal je govorice, ki so se ponovno pojavile glede spreminjanja meja z Madžarsko. Obsodil je tudi dejanja Samostojne demokratske stranke,¹⁰² s katerimi je hotela iz Prekmurja »*napraviti slovensko Makedonijo*«.¹⁰³

V narodno skupščino sta bila izvoljena Klekl in Jerič,¹⁰⁴ medtem ko Radič v štaterskem volilnem okrožju ni dobil niti enega mandata.¹⁰⁵ Prekmurski kmetje so večinoma glasovali za Klekla. Celo Murska Sobota se je premaknila v njegov tabor, kar se dotlej še ni zgodilo. Radič je bil dokončno poražen. Podporo je izgubil, ker ni iz-

⁹⁹ Slovenska kmetijska stranka je bila politična stranka s kmečko-delavskim programom družbene preobrazbe in federalistično narodno usmeritvijo. Kot je bilo že omenjeno, je nastala po poprejšnjem političnem sodelovanju Samostojne kmetijske stranke in SRSKD. Predsednik stranke je postal Ivan Pipan, eden izmed podpredsednikov pa Prepeluh. V drugi polovici dvajsetih let je bila najdoslednejša politična zagovornica slovenskega federativnega nacionalnega programa. Zahtevala je revizijo *Vidovdanske ustave* in samoodločbo slovenskega naroda. Njen najvidnejši poslanec v beograjskem parlamentu je bil Ivan Pucelj. (*Enciklopedija Slovenije* 11, 1997, 406-407)

¹⁰⁰ J. PRUNK, »Radič in Slovenci«, 25-34.

¹⁰¹ »Shodi SLS«, v: *Slovenec*, 14. 6. 1927, 2.

¹⁰² Samostojna demokratska stranka (SDS) je nastala leta 1924, ko se je odcepila od Demokratske stranke. Vodil jo je Svetozar Pribičević, ki ni hotel popuščati Hrvatom pri njihovih zahtevah glede decentralizacije države. Na Slovenskem so jo podprli liberalci. Na skupščinskih volitvah 1925 je bila SDS v Sloveniji na čelu Narodnega bloka, sredi leta pa se je znašla v opoziciji. Zaradi nastalega položaja se je Pribičević začel povezovati z Radičem. (*Enciklopedija Slovenije* 10, 1996, 385)

¹⁰³ »Gospodarska in politična manifestacija prekmurskih Slovencev«, v: *Slovenec*, 30. 8. 1927, 2.

¹⁰⁴ »Položaj v novi skupščini«, v: *Slovenec*, 14. 9. 1927, 1-2.

¹⁰⁵ »Radič brez mandata«, v: *Slovenec*, 12. 9. 1927, 1.

polnil pričakovanj nezadovoljnih državljanov, ki so od njega pričakovali radikalna dejanja, povrh pa si niso želeli priključitve Prekmurja k Hrvaški.¹⁰⁶

Po Koroščevih napovedih so se imele v letu 1927 izvršiti še občinske volitve. Prekmurci so jih zahtevali že od leta 1924. K temu so jih primorala neurejena in zanemarjena občinska gospodarstva.¹⁰⁷ Svojo zahtevo so stopnjevali iz leta v leto. Bili so nezadovoljni z delom gerentov. Verjeli so, da se bodo razmere izboljšale le z uvedbo občinske samouprave.¹⁰⁸ V Prekmurju so bile občinske volitve napovedane za 20. november 1927.¹⁰⁹ Zanimivo je, da so prve svobodne občinske volitve v tem delu Kraljevine SHS ostale neopažene. *Slovenec* je o njih poročal zelo malo v primerjavi z drugimi občinskimi volitvami. Prvo poročilo je bilo objavljeno šele februarja 1928, ko so bile volitve izpeljane že v devetindvajsetih občinah. V večini je prevladala SLS.¹¹⁰

Na rezultate volilnega spopada med SLS in HRSS je močno vplivala tudi namera o priključitvi Prekmurja k Hrvaški. Prvi nameni o priključitvi Prekmurja k Hrvaški so se pojavili po končni odločitvi pariške mirovne konference. Nanje je takoj odgovoril izvršni odbor SLS, ki je pozval osrednjo vlado, da celotno Prekmurje dodeli upravnemu ozemlju Slovenije, ne pa Hrvatom, ki so kazali tovrstne ambicije.¹¹¹ Sredi leta 1925 so po Prekmurju ponovno začele krožiti govorice o združitvi Prekmurja in Medmurja. Sedež enotne pokrajine in okrajno sodišče naj bi bila v Čakovcu. Prekmurci so takoj izrazili nasprotovanje.¹¹² Kljub odporu so se govorice o priključitvi Prekmurja k Hrvaški ohranile in krepile vse do naslednjega leta. Razširil naj bi jih bil neki madžarski časopis.¹¹³ S številnimi dokazi in argumenti so v *Slovencu* skušali dokazati, da Prekmurje ni del Hrvaške. V prid temu so govorila zgodovinska in jezikovna dejstva ter številne knjige.¹¹⁴

O veliki manifestaciji za slovenstvo je obširno poročal *Slovenec*. SLS je v Prekmurju organizirala protestne shode, na katerih so zbrani odločno protestirali proti odcepitvi Prekmurja od Slovenije. Zborovanj so se udeležili narodni poslanci: dr. Franc Kulovec, dr. Franc Sušnik, Klekl in Korošec. Ob prihodu so jih ljudje navdušeno sprejemali.¹¹⁵

V Murski Soboti se je 29. avgusta 1926 zbralo več kot 6.000 ljudi, govorniški oder pa je bil postavljen blizu hotela Dobraj v parku grofa Szaparýja. V Črenšovcih se je zbralo več kot 5.000 ljudi. Zbrani so slovesno in odločno odgovorili, da je bila Slovenska krajina v preteklosti slovenska, da je zdaj slovenska in da bo slovenska tudi

¹⁰⁶ M. KOKOLJ, *Prekmurski Slovenci*, 235.

¹⁰⁷ »Občinske volitve v Prekmurju«, v: *Slovenec*, 21. 6. 1924, 4.

¹⁰⁸ »Prekmurje«, v: *Slovenec*, 17. 4. 1926, 6.

¹⁰⁹ »Slovenska Krajina«, v: *Slovenec*, 18. 11. 1927, 5.

¹¹⁰ »Občinske volitve v dolnjelendavskem okrožju«, v: *Slovenec*, 9. 2. 1928, 2.

¹¹¹ »V. L. S. za Prekmurje«, v: *Slovenec*, 27. 8. 1919, 1.

¹¹² »Iz Prekmurja«, v: *Slovenec*, 5. 6. 1925, 3.

¹¹³ »Propaganda za priključitev Prekmurja Hrvatski«, v: *Slovenec*, 23. 5. 1926, 7.

¹¹⁴ »Slovenska krajina je in mora biti slovenska«, v: *Slovenec*, 16. 7. 1926, 3.

¹¹⁵ »Velike manifestacije za slovenstvo v Murski Soboti«, v: *Slovenec*, 29. 8. 1926, 6.

v prihodnje. Izrazili so tudi ogorčenje nad tistimi, ki jo skušajo spraviti pod hrvaško upravo. Med govorniki v Murski Soboti je bil tudi Korošec. Kot predstavnik opozicije je kritično ocenil delo vlade. V obsežnem govoru se je najprej dotaknil notranjepolitičnih razmer, nato je opozoril na nujne spremembe v gospodarstvu. Po njegovem se je v najslabšem položaju znašel kmečki sloj, ki so ga povrh trli vedno novi visoki davki. Javno je obsodil Radićevo vlado, ki se je sama imenovala kmečka, vendar so bile to le prazne besede. Radić ni naredil ničesar za kmeta in ga tako ni mogel rešiti iz obupnega položaja. Opozoril je na slabo stanje železniške infrastrukture. Svoj govor je stopnjeval do točke z zahtevo po odstopu vlade. Zahteval je še samoupravo Zedinjene Slovenije. V drugem delu nastopa se je osredotočil na razmere v Prekmurju in prešel k temi zborovanja. Zanosno je nagovoril zbrano množico in jo poklical k vztrajnosti pri obrambi slovenstva: »Današnje zborovanje dokazuje, da se čutite tudi vi iz Slovenske krajine Slovence, da hočete pripadati materi Sloveniji. [...] Ni med nami nobenih mej, ne deli nas Mura, obstajajo pa tisočletne vezi, ki nas družijo kot brate, sinove ene matere. Skupno smo trpeli, skupno hočemo tudi delati za boljše, lepšo bodočnost! [...] Ne dajte se zbegati od ljudi, ki vas vabijo pod Zagreb, ki vam pravijo — niste Slovenci, Hrvati ste. Stoletja vas niso poznali, se niso zmenili za vas. Tudi sedaj se ne bi brigali, če ne bi pričakovali od tega koristi za sebe. Toda sami ste jim danes pokazali, da ste in hočete ostati Slovenci. Ko dobi Slovenija svojo samoupravo, bo Slovenska krajina zopet zacvetela, nova lepša bodočnost jo čaka. To ji želimo vsi Slovenci ter kličemo: Živela Slovenska krajina!« V govoru je večkrat poudaril povezanost Prekmurja z ostalo Slovenijo. Ta naj bi bila po njegovem prepričanju temeljni kamen za nadaljnji razvoj celotne Slovenije. Napovedal je razvoj in spremembe v davčni politiki, kmetijstvu, prometni infrastrukturi in šolstvu. Slednje se mora izgraditi predvsem v Prekmurju, saj bodo iz njega izhajali novi izobraženi kadri, ki bodo vodili slovensko upravo v tej pokrajini. Govor so nenehno prekinjali klici navdušenja.

Za Korošcem je v prekmurščini govoril Klekl. Med drugim je povedal, da je bil vzrok za shod zborovanje v Dolnji Lendavi, na katerem je bilo izjavljeno, da želijo vsi Prekmurci pod Hrvaško. Zavzemali so se za združitev Prekmurja, Medmurja in dela Zagorja v posebno oblast s sedežem v Varaždinu in hrvaščino kot uradnim jezikom. Na koncu zborovanja v Murski Soboti so sprejeli resolucije, ki so jih kasneje tistega dne potrdili tudi v Črenšovcih.¹¹⁶

V letih 1926 in 1927 so nekateri hrvaški politiki Prekmurje imenovali Prekomorje in ga zahtevali zase. Zatrjevali so, da je to hrvaška pokrajina, povrh je hrvaški novinar Joe Matošić trdil, da ljudje tod govorijo hrvaški jezik. V podkrepitev ideji je bila pod vodstvom odvetnika dr. Vilmoša Némethyja ustanovljena Neodvisna prekmurska stranka¹¹⁷ (pejorativno imenovana stranka madžaronov), ki bi naj hkrati pod-

¹¹⁶ »Veličastna manifestacija Slovenske krajine«, v: *Slovenec*, 31. 8. 1926, 1.

¹¹⁷ Neodvisna prekmurska stranka je bila ustanovljena 16. maja 1926 v Dolnji Lendavi. Za predsednika je bil izvoljen lendavski dekan Florian Strausz. Skupaj z Némethyjem sta branila interese veleposestnikov. Stranka je izdajala glasilo *Naše novine* in njen dvojniki *Néplap* za madžarske bralce. Zagovarjala je priključitev Prekmurja k Hrvaški in sodelovanje z Radićevo HRSS. Njena kandidata za oblastne volitve sta kandidirala na Radićevi listi. (M. KOKOLJ, n. d., 201-207)

pirala tudi Radića. Tovrstne teorije in govornice so med Prekmurci sprožile val ogorčenja. Svoje nestrinjanje so, kot je bilo že omenjeno, izrazili na velikih shodih v Murški Soboti in v Črenšovcih. Na sledečih državnozborskih volitvah leta 1927 Radić ni dobil nobenega mandata v Prekmurju. Po Némethyjevem odhodu na Madžarsko je razpadla tudi stranka. Razplet dogodkov so slavili kot zmago slovenstva.¹¹⁸

Iz volilnih rezultatov do uvedbe šestojanuarske diktature je moč razbrati, da so se prekmurske množice odločale predvsem med Koroščevo in Radićevo stranko. Klekl je imel največ podpore na ravanskem in dolinskem področju (tj. lendavski volilni okraj), katerih prebivalci so bili večinoma katoličani, povrh se je na tem ozemlju delno izvršila agrarna reforma. Na drugi strani je Radić pridobival glasove z radikalnimi republikanskimi in kmečkimi gesli. Med vzroke njegovega nazadovanja lahko prištejemo napačno nacionalno propagando (priključitev Prekmurja k Hrvaški).¹¹⁹ Zmago SLS in Radićev politični padeč je s svojim pisanjem navdušeno proslavljala *Slovenec*: »SLS je izvojevala sijajno zmago. [...] Radić je doigral tako, da kot tekmeč sploh ne pride več v poštev.«¹²⁰ Janko Prunk je Radićeve poizkuse uveljavljanja v Sloveniji ocenil kot malo posrečene, saj mu niso prinesli pričakovanega uspeha, so pa izredno skalili odnose s SLS v skupno slovensko-hrvaško škodo.¹²¹

Katja Peršak

Anton Korošec and the Slovene-Croatian oppositions in Prekmurje

Time after the World War I brought many changes to Prekmurje — a territory subjected to the Hungarian State Law for many centuries. Following the lengthy negotiations at the Paris peace conference it became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and thus, as became evident in the future, an important part of the Yugoslav political scene. The Slovene People's Party, which in Prekmurje founded the Slovene Peasant Union for Prekmurje, wanted to spread its political influence to the newly gained province. The leader of the Slovene People's Party, dr. Anton Korošec, the most important Slovene politician of the interwar period, was very active in Prekmurje. Popularity of the party arose also due to the politicians from Prekmurje: Jožef Klekl, Geza Šiftar and Ivan Jerić, all of them being members of the National Assembly in Beograd. Despite presumed cooperation and similar political programs the main opponent of the Korošec's Party was the Croatian Republican Peasants Party, led by the very popular leader Stjepan Radić. However, initial good election results of his Party were stopped by his exclusion from the government in 1927.

¹¹⁸ »Slovinci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928«, v: *Naše Prekmurje*, 213.

¹¹⁹ R. ČAČINOVIČ, *n. d.*, 123.

¹²⁰ »Epilog k dr. Koroščevemu shodu v Črenšovcih«, v: *Slovenec*, 1. 9. 1927, 2.

¹²¹ J. PRUNK, »Radić in Slovenci«, 33.